

Sergio Rodríguez Tejada*

BIBLIOGRAFIA SOBRE EL MOVIMENT ESTUDIANTIL ANTIFRANQUISTA

Tot i que els estudis sobre el franquisme han experimentat un considerable desenvolupament des de la mort del Dictador, aquesta evolució no ha estat homogènia. Cal observar que actors i fenòmens socials, llavors considerats centrals per a entendre els esdeveniments, han estat després menys atesos pels investigadors que altres que han resultat, a la fi, més atractius. Sembla evident que no podem justificar aquests canvis de visió només com a resultat d'una millor comprensió del període. Un exemple destacat es la relativa manca d'interès pel paper dels comunistes espanyols en la lluita contra la Dictadura; no tant per l'absència de treballs d'investigació sobre el particular -que n'hi ha molts, sobre tot d'àmbit local- sinó per comparació amb l'èxit -acadèmic i, sobre tot, editorial- que han obtingut iniciatives sobre altres partits aleshores menys destacats.

Un cas paregut és el del moviment estudiantil. Mentre que el moviment obrer i els treballadors en general mai no han deixat d'interessar als investigadors, constituint una sòlida tradició dintre dels estudis sobre el franquisme, la protesta a les universitats ha perdut l'atractiu que va tenir per als estudiants en aquell moment i durant la Transició. Tan sols cal veure les dades dels llibres i articles publicats per comprovar el retrocés als anys posteriors. No podem considerar suficient l'explicació circumstancial -fins a cert punt també extensible al mateix moviment obrer- de que el moviment estudiantil postfranquista no ha tingut la importància política que va tenir abans. D'altra banda, la comparació de la força relativa d'ambdós moviments en aquells anys és precisament un dels aspectes que no s'han pogut reconside-

---

* Universitat de València

rar sense prejudicis. A les històries sobre el franquisme la disidència dels estudiants ha estat reduïda sovint a un trencament generacional provocat, en última instància, pel desenvolupament econòmic. De vegades, l'interés per les mobilitzacions a les universitats ha sorgit per la construcció *a posteriori* de la biografia de persones importants al període democràtic, com a una prehistòria -plena de anècdotes que recordar i de bogeries ideològiques que oblidar- de la seua trajectòria política posterior. D'aquesta manera el moviment estudiantil queda difuminat com a una fracció, menuda i secundària, de l'oposició *social* a la Dictadura.

No obstant això, alguns investigadors s'han especialitzat en aquest moviment i en els partits i les persones que l'impulsaren i visqueren dins d'ell. Aquesta bibliografia bàsica intenta recollir eixes aportacions i altres referències que poden ésser d'interés. S'inclouen també alguns treballs inèdits, exemples de les dificultats que molts investigadors troben per a la publicació del seu treball. Altres, com ara la tesi doctoral de José Álvarez Cobelas sobre el moviment estudiantil a Madrid, eixiran pròximament.

1. FONTS DOCUMENTALS PUBLICADES SOBRE EL MOVIMENT ESTUDIANTIL:

FERNÁNDEZ BUEY i altres, «Documentos sobre el movimiento universitario bajo el franquismo», *Materiales*, núm. Extraordinari 1, 1977

DÉNIZ RAMÍREZ, F.A., *El movimiento estudiantil canario. Selección de textos y documentos (1966-1982)*, La Laguna (Tenerife), Benchomo, 1993.

GRÀCIA, J., *Crónica de una deserción. Ideología y literatura en la prensa universitaria del franquismo (1940-1960)*, Barcelona, PPU, 1994

MESA, R., *Jaraneros y alborotadores. Documentos sobre los sucesos estudiantiles de febrero de 1956 en la Universidad Complutense de Madrid*, Madrid, UCM, 1982

PÉREZ MORAGÓN, F., «Prensa clandestina al País Valencià (1962-1977)», *L'Espill*, núm. 5, 1980

2. ESTUDIS MONOGRÀFICS SOBRE EL MOVIMENT ESTUDIANTIL I ELS PARTITS UNIVERSITARIS:

COLOMER, J.M., *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, Barcelona, Curial, 1978, 2 vol.

CREXELL, J., *La caputxinada*, Barcelona, Edicions 62, 1987.

FABRE, P., *Le mouvement étudiant a Barcelone (1956-1968)*, Memòria de DEA de Història inèdita, París, Institut d'Etudes Politiques, 1988.

- FANÉS, F., *La vaga dels tramvies de 1951*, Barcelona, Laia, 1977.
- FERNÁNDEZ DE CASTRO, I. i MARTÍNEZ, J., *España hoy*, París, Ruedo Ibérico, 1963.
- FORMENT, A., *José Martínez: la epopeya de Ruedo Ibérico*, Barcelona, Anagrama, 2000.
- GARCÍA ALCALÁ, J.A., *Un modelo de oposición al franquismo: las Organizaciones Frente (FLP-FOC-ESBA)*, Tesis Doctoral inédita, Madrid, Universidad Complutense, 1996.
- HERMET, G., *Los comunistas en España. Historia de un movimiento político clandestino*, París, Ruedo Ibérico, 1972.
- JUAN FARGA, M., *Universidad y democracia en España. 30 años de luchas estudiantiles*, México D.F., Era, 1969.
- LAIZ, C., *La lucha final. Los partidos de la izquierda radical durante la transición española*, Madrid, Los Libros de la Catarata, 1995.
- LIZCANO, P., *La generació del 56. La universidad contra Franco*, Barcelona, Grijalbo, 1981.
- MARAVALL, J.M., *Dictadura y disenso político. Obreros y estudiantes bajo el franquismo*, Madrid, Alfaguara, 1978.
- MATEOS, A., *Las izquierdas españolas desde la Guerra Civil hasta 1982. Organizaciones socialistas, culturas políticas y movimientos sociales*, Madrid, UNED, 1997.
- MONTORO ROMERO, R., *La Universidad en la España de Franco (1939-1970). Un análisis sociológico*, Madrid, CIS, 1981.
- MORÁN, G., *Miseria y grandeza del Partido Comunista de España*, Barcelona, Planeta, 1986.
- MURILLO, F. i JIMÉNEZ BLANCO, J., *La conciencia de grupo de los escolares en la Universidad de Valencia*, Madrid, Instituto Balmes, 1958.
- RICO, E.G., *Queríamos la revolución. Crónicas del FELIPE (Frente de Liberación Popular)*, Barcelona, Flor del Viento, 1998.
- ROCA, J.M., (dir.), *El proyecto radical. Auge y declive de la izquierda revolucionaria en España (1964-1992)*, Madrid, Los Libros de la Catarata, 1994.
- RUIZ CARNICER, M.A., *El Sindicato Español Universitario (SEU), 1939-1965. La socialización política de la juventud universitaria en el franquismo*, Madrid, Siglo XXI, 1996.
- SALCEDO, S., *Integrats, rebels i marginals. Subcultures juvenívoles al País Valencià*, València, L'Estel, 1974.

3. ACTES DE CONGRESSOS I OBRES COL·LECTIVES:

BAENA DUQUE, E. i FERNÁNDEZ ROCA, F.J. (ed.), *III Encuentro de investigadores del franquismo y de la transición*, Sevilla, Muñoz Moya

CARRERAS ARES, J.J. i RUIZ CARNICER, M.A. (coord.), *La universidad española bajo el régimen de Franco*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1991

NICOLÁS MARÍN, E. i ALTED VIGIL, A., *Disidencias en el franquismo (1939-1975)*, Murcia, DM, 1999

ERICE, F. (coord.), *Los comunistas en Asturias (1920-1982)*, Gijón, Trea, 1996

FONTANA, J. (ed.), *España bajo el franquismo*, Barcelona, Crítica, 1986

PRESTON, P. (ed.), *España en crisis: La evolución y decadencia del régimen de Franco*, Madrid, FCE, 1977.

SANZ, B. i RODRÍGUEZ BELLO, R.I. (ed.), *Memoria del antifranquismo. La Universidad de Valencia bajo el franquismo. 1939-1975*, València, Universitat de València, 1999.

TUSELL, J. i altres, *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*, Madrid, UNED, 1990, 2 tom., 3 vol.

VV.AA., *60 anys de teatre universitari*, València, Universitat de València, 1993.

VV.AA., *I Encuentro de investigadores del franquismo*, Barcelona, CONC-UAB-SCEH, 1992.

VV.AA., *II Encuentro de investigadores del franquismo*, València, Institut de Cultura Juan Gil Albert-FEIS, 1995.

VV.AA., *IV Encuentro de investigadores del franquismo*, València, Universitat de València-FEIS-CCOO, 1999.

4. ARTICLES A REVISTES:

CAMARERO GONZÁLEZ, A., «Características generales, objetivos y adversarios del movimiento estudiantil madrileño bajo el franquismo», *Revista Internacional de Sociología*, núm. 40, 1981.

CAMARERO GONZÁLEZ, A., «El movimiento estudiantil en Madrid (1966-1976)», *Cuadernos de Ciencia Política y Sociología*, núm. 6, 1981.

CAMARERO GONZÁLEZ, A., «La expansión del movimiento estudiantil en Madrid. Formas de movilización y organización. Solidaridad con los estudiantes», en *Revista Internacional de Sociología*, núm. 43, 1982.

FERNÁNDEZ BUEY, F., «La insólita, aunque breve, experiencia de un sindicato democrático bajo el fascismo (1965-1968)», *Materiales*, núm. 2,

Barcelona, març-abril 1977.

FORMENTOR, D., «Universidad: crónica de siete años de lucha», *Horizonte Español 1972*, Ruedo Ibérico, París, 1972.

LEÓN, S., «Notas sobre el movimiento estudiantil en España», *Horizonte Español 1972*, París, Ruedo Ibérico, 1972.

PEÑA, A., «Veinticinco años de luchas estudiantiles», *Horizonte Español 1966*, París, Ruedo Ibérico, 1966.

PÉREZ, A., «La reconstrucción fallida: el movimiento estudiantil de 1971 a 1976», *Materiales*, núm. 2, 1977.

PÉREZ MORAGÓN, F., «Prensa clandestina al País Valencià (1962-1977)», *L'Espill*, núm. 5, 1980

RODRÍGUEZ TEJADA, S., «De la resistència a l'oposició. El moviment estudiantil valencià sota el franquisme», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, vol. X, núm. 22, 1995

SANZ, B. i altres, «L'oposició universitària al franquisme. València, 1939-1975», *DISE*, València, núm. 59-68, abril 1995-abril 1996

